

бібліотечної системи, аналізуються кризові явища в системі сільського кіно, а також стан медичного обслуговування на селі.

Важливим для розуміння логіки автора при викладі концептуальних положень дослідження є розділ, присвячений впливу релігії і церкви на життя українського селянства у досліджуваний період. У монографії розглянуто ставлення держави до релігійності сільського населення, розглядається повсякденне життя різних релігійних течій, та антирелігійна діяльність партійних і радянських органів на селі.

Отже, дане монографічне дослідження, враховуючи його оригінальність та новаторський підхід у висвітленні широкого масиву фактичного матеріалу, є помітним явищем у вітчизняній історіографії проблем села й сільського господарства.

Вважаємо, що монографічне дослідження І.М. Романюка викличе інтерес у науковців, та широкого загалу читачів, які цікавляться актуальними проблемами вітчизняної аграрної історії українського повоєнного села доби хрущовської “відлиги”. Окремі положення і висновки дослідження можуть бути також враховані при виробленні основних засад сучасної аграрної політики Української держави.

А.Д.Ткаченко

РЕГІОНАЛЬНИЙ ПОРТРЕТ УКРАЇНИ. – К., 2006. – 336 С.

Президентські вибори 2004р. та пов’язані з ними події, що отримали назву «помаранчевої революції», засвідчили існування певних специфічних рис, особливостей, притаманних ментальності жителів окремих регіонів України.

Вдалу спробу визначити ці особливості та вказати на їх причини зробили автори рецензованої праці, виданої Українським незалежним центром політичних досліджень. Силами експертів, науковців, які проживають у відповідних областях, Кримській автономії та Києві було проаналізовано питання регіонального розвитку, зокрема: динаміка розвитку політичних партій та їхня участь у формуванні місцевих і регіональних органів влади; специфіка виборчих процесів в регіоні; наявність регіональних лідерів та їх роль в розвитку регіону; стан економічного розвитку; забезпеченість населення соціальними послугами; рівень і динаміка безробіття; наявність та ефективність соціальних програм; діяльність засобів масової інформації регіону; розвиток третього сектора та становлення принципів громадянського суспільства в регіоні; стан забезпечення потреб національних меншин.

У книзі також подано коротку історичну довідку про формування кожного регіону, відомості про розміри території, кількість населення тощо.

Редактор видання Ю.Тищенко у вступі викладає своє бачення регіональних проблем, що останнім часом набрали популярності в українському суспільстві.

Існування різниці між українськими регіонами, насамперед у сферах економіки та політики, визнано на державному рівні. У 2001р. указом Президента України було затверджено концепцією державної регіональної політики, підготовлену урядом В.Ющенка.

Було поставлено мету „створення умов для динамічного, збалансованого, соціально-економічного розвитку України та її регіонів, підвищення рівня життя населення, забезпечення додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного її громадянина незалежно від місця проживання, а також поглиблення процесів ринкової трансформації на основі підвищення ефективності використання потенціалу регіонів, підвищення дієвості управлінських рішень, удосконалення роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування”.

Проте, як відзначає Ю. Тищенко, з того часу, значного поступу в подоланні негативів у регіональній політиці не спостерігалось.

Торкаючись територіального устрою України, успадкованого від радянських часів, дослідниця вказує на твердження деяких експертів на штучність обласного поділу і необхідність його вдосконалення.

Старанно міфологізованим, на думку дослідниці, є твердження про начебто непереборні суперечності між „Сходом” і „Заходом” країни, що з часом призведуть до неминучого роз’єднання України. Уособлення протистояння прихильники цих поглядів вбачають у результатах голосування на виборах, що демонструє існування „червоного поясу”, проросійську орієнтацію на „Сході” та „Півдні” і орієнтацію „Заходу” на національно-демократичні сили. Авторка наголошує, що проблеми регіональної несхожості, питання міжрегіональних зв’язків та регіональної цілісності України мають

Серія: ІСТОРІЯ

не стільки культурологічний та історичний зміст, скільки обумовлюється сумою економічних проблем та бажанням окремих політичних еліт отримати політичний капітал.

Конфліктні ситуації, що набирають форму міжрегіональних, торкаються насамперед проблеми розподілу владних повноважень між центральними та місцевими органами виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, які працюють на єдиному територіальному рівні. Особливого загострення конфліктні ситуації набувають в період формування бюджету та перерозподілу бюджетних коштів. Ю. Тищенко зазначає, що конкуренція між регіональними елітами існує не так у регіональному вимірі, як у контексті протистояння промислового і фінансового капіталу. А боротьба регіональних еліт за входження до структур центральної влади може мінімізувати ідеї домінування „регіонального сепаратизму”.

Однією із найважливіших проблем регіональної політики, до якої привертає увагу дослідниця, є проблема економічних диспропорцій між регіонами.

В 1996-2000рр. зростав розрив в різних регіонах показників валової доданої вартості на душу населення, обсяг інвестицій, рівень середньої заробітної плати. Болючими залишаються проблем у сфері міжбюджетних взаємин.

Дослідниця висловлює свої міркування щодо розв’язання проблем регіональної політики.

Ознайомлення навіть з окремими показниками яскраво ілюструють специфіку окремих регіонів України. Так, до найбільших за чисельністю населення регіонів належать 10- Донецька область – 4 млн. 841,1 тис.; Дніпропетровська область – 3 млн. 532,8 тис.; Харківська область – 2 млн. 914,2 тис.; Львівська область – 2 млн. 626,5 тис.; місто Київ – 2 млн. 611,3 тис.; Луганська область – 2 млн. 546,2 тис.; Одеська область – 2 млн. 469 тис.; Автономна Республіка Крим – 2 млн. 33,7 тис.; Запорізька область – 1 млн. 929,2 тис.; Київська область – 1 млн. 809,6 тис. Населення інших регіонів складає від 1 млн. 609,4 тис., у Полтавській області до 1 млн. 054,7 тис., у Волинській області. Найменша за кількістю жителів Чернівецька область - 918,4 тис.

Як і за показником населення, так і за показником урбанізації також перед ведуть східні та південні області. В Донецькій області він становить 90, 2%, Луганській – 86%, Дніпропетровській – 84%, Харківській – 78, 5%, Запорізькій – 75,4%, Одеській та Миколаївській – по 66%, в Криму – 62,7%, Херсонській – 60,2%, Кіровоградській – 60%. У Львівській області цей показник становить 59,9%, у інших регіонах, де переважає міське населення, показник урбанізації коливається від 58,4% у Чернігівській області до 50,2% у Волинській області. До цієї групи крім названих входять Київська, Житомирська, Хмельницька області. Сільське населення переважає у Закарпатській – 63%, Чернівецькій – 60%, Івано-Франківській – 57,9%, Тернопільській – 57,3%, Вінницькій – 53,8%. Відомостей про співвідношення міського і сільського населення у Полтавській, Рівненській, Черкаській областях не подано.

В рецензованому виданні відображено стан економіки всіх регіонів країни на початок 2003 р. Автори книги стверджують, що найбільш економічно розвиненим регіоном є м.Київ. Промисловість міста представлена підприємствами наукомісткого виробництва, зокрема створених на базі чисельних в минулому заводів військово-промислового комплексу – машинобудування, приладобудування, літакобудування, зв’язку, а також підприємствами легкої та харчової промисловості.

Найпотужнішими підприємствами міста автори вважають АНТК ім. Антонова, ВАТ „Веркон”, ЗАТ „Оболонь”, ВАТ „Галактон”, завод „Київпродмаш” та інші.

Київ утримує 1 місце в країні за обсягом виробництва валової доданої вартості в розрахунку на одного жителя.

За наданими у книзі відомостями, на нашу думку, провідне місце в наукоємних галузях промисловості України займають підприємства Харківської області. За рівнем розвитку машинобудування в структурі промислового комплексу область займає 1 місце серед регіонів України. У області випускається 100% складених в Україні турбін, 55% підшипників, 55% великих електричних машин, 62% тракторів, 23% двигунів перемінного струму, 80% облицювальної плитки, 40% газу, 53% мостових кранів, 15% шпалеру, 10% цементу, 17% каустичної соди.

Одним з найбільших виробників бронетанкової продукції на пострадянському просторі є державне підприємство (ДП) „Завод ім. Малишева”. Підприємство також випускає важкі дизелі, устаткування для нафтогазової промисловості, зернозбиральний комбайн „Обрій” та ін.

Турбінами ВАТ „Турбоатом” оснащено 40% теплових, 85% атомних і 95% гідроелектростанцій України. Державне авіаційне виробниче підприємство випускає літаки АН-74 та АН-140.

Близько 70% турбогенераторів на теплових електростанціях майже 80% гідроенераторів на ГЕС України виготовлені на державному підприємстві НПО „Електроважмаш”.

Наукові записки

Щодо питомої ваги регіонів у валовому виробництві сільськогосподарської продукції, то у книзі подано такі відомості: частка Дніпропетровської області складає 6%, Хмельницької – 4,3%, Тернопільської – 3,2%, Луганської - 2,9%

У Миколаївській області збирають 7% зерна пшениці, а також соняшнику України.

У зовнішньоторговельній діяльності з 14 регіонів, про які подано відомості, найбільше партнерів мають Одеська область – у 167 країнах, м. Київ – 162, Крим – 132, Київська область – 110, Запорізька – 100.

В 11 регіонах у експорті перше місце займає Російська федерація. Цей показник займає 70% у Житомирській області, 57% - у Сумській, 45% - у Кіровоградській, 40,5% - у Криму, 39,4% - у Київській області, 18,7% - у місті Києві, 16,6% - у Черкаській області.

Також фрагментарно висвітлюється питання про іноземну власність в промисловості України. Так, генеральним інвестором ВАТ „Лінос” є Тюменська нафтова компанія (Росія), 68,1% акцій Запорізького алюмінієвого комбінату належить російському „Авто ВАЗ-інвест”, пивзаводи „Славутич” у Запоріжжі та „Десна” у Чернігові інвестуються із Західної Європи. 50% акцій ЗАТ, „СП ЗАЗ”, 58% акцій комбінату „Дніпроспецсталь” (Запоріжжя), Прилуцькою тютюновою фабрикою на Чернігівщині володіють західноєвропейські компанії.

Досить докладно у рецензованому виданні подано матеріали про зовнішні та внутрішні інвестиції, формування бюджету, проаналізовано стан аграрної реформи, в кожному регіоні, вказано на деякі особливості приватизації у східних областях.

У праці зазначено, що лише 5 регіонів є бюджетноутворюючими в Україні, зокрема м. Київ, Донецька, Харківська області. За наведеними відомостями до них можна долучити Запорізьку область.

Вказано на дотаційний характер бюджету Волинської, Житомирської, Кіровоградської, Миколаївської, Тернопільської, Херсонської, Хмельницької, Чернівецької, Чернігівської областей, перестала бути дотаційною в 2002р. Львівська область. Про інші регіони і з цього приводу нічого не сказано.

Також наведено матеріали про середній рівень заробітної плати та суму несплаченої зарплати, рівень безробіття в регіонах.

Велике місце в рецензованій книзі відведено аналізу динаміки розвитку політичних партій в регіонах, участі політичних партій у формуванні місцевих та регіональних органів влади, охарактеризовано політичні конфлікти в регіонах та найвідоміших регіональних лідерів, серед яких багато політиків країни.

На час видання книги найбільше обласних осередків політичних партій було зареєстровано на Одещині – 120. Центральні органи 100 партій діють у Києві. У Харківській області зареєстровано 91 партійний осередок, у Дніпропетровській – 90, Запорізькій – 85, Миколаївській – 81, Київській – 80, Херсонській – 77, Донецькій, Закарпатській, Кіровоградській, Полтавській – по 74, Житомирській – 73, у Криму та Полтавській областях по 70, Луганській – 69, Волинській, Чернігівській по 67, Вінницькій, Тернопільській – по 65, Сумській – 63, Черкаській – 50.

Автори відзначають, що реально діють і мають вплив на населення, значно менше партій, ніж зареєстровано. Переведено цікаві факти, що методи поповнення партійних лав. Автори книги стверджують, що з 3 мільйонів громадян, які перебувають у політичних партіях України, 500 тисяч проживають у Донецькій області. Значна кількість з них – працівники бюджетних установ та великих промислових підприємств. Так, наведено заяву, опубліковану Кіровоською районною організацією Народної демократичної партії: „Щоб наші однопартійці не мали неприємностей на роботі, правління КРО НДП дозволило їм написати заяви в Партію регіонів, фактично залишаючись членами НДП”. У м. Єнакієве із 82 тисяч перебуває у Партії регіонів.

Торкаючись перебігу передвиборчих компаній, та виборів до Верховної та місцевих рад, Президента України в 1998-2002 рр., автори детально висвітлюють технології використання адмінресурсу, стверджують, що на президентських виборах 31 жовтня 1999 р. вперше в Донецькій області була задіяна система кримінальних вкидань бюлетенів. Цим цілеспрямовано займалися організовані злочинні угруповання.

Наведено відомості про наслідки виборів по регіонах.

Також автори зробили спробу проаналізувати політичні настрої населення регіонів, визначити їх причини, наказати ступінь маніпулювання ними владою та певними суспільно-економічними структурами.

Подані у книзі відомості відображають багатонаціональний склад населення України. Представники 130 етносів проживають в Києві, 120 – в Донецькій, Київській, Луганській областях,

Серія: ІСТОРІЯ

118 – в Черкаській, 115 – в Херсонській, 111 – в Харківській, 103 – в Хмельницькій, 100 – в Житомирській, Львівській, Миколаївській, Одеській, 95 – в Сумській, 92 – у Вінницькій, 90 – у Івано-Франківській, Чернігівській, 70 – у Волинській та Рівненській областях. Частка українців серед населення регіонів становить: у Тернопільській – 97,9%, Волинській – 96,9%, Рівненській – 95,9%, Львівській – 94,8%, Хмельницькій – 94%, Чернігівській – 93,5%, Черкаській – 93%, Вінницькій – 91,5%, Житомирській – 90,3%, Київській – 89%, Сумській – 88,8%, Херсонській та місті Київ – по 82%, Закарпатській – 80,5%. Дніпропетровській – 79,3, Миколаївській – 75%, Запорізької – 70,8%, Харківській – 70,7%, Одеській – 62,8%, Луганській – 57,8%, Донецькій – 56,9%, Кримській автономії – 24,4%.

Серед національних меншин в більшості регіонів переважають росіяни, а саме: 58,5% в Криму, 39% в Луганській області, 38,2% - Донецькій, 25,6% - Харківській, 24,7% - Запорізькій, 20,7% - Одеській, 19,4% - Миколаївській, 17,6% - Дніпропетровській, 13% - у місті Київ, 9,4% у Сумській області, 6% - Київській області, 5,9% - Вінницькій, 5,4% - Черкаській, по 5% - Житомирській та Чернігівській, по 3,6% - Львівській та Хмельницькій, 2,6% - Рівненській, 1,2% - Тернопільській області.

Щодо мовної ситуації. То вміщено відомості лише по шести регіонах. Вони свідчать, що чисельність людей певної національності не співпадає з чисельністю людей, які вважають рідною мову цієї національності. У Вінницькій, Волинській, Івано-Франківській, Тернопільській областях кількість населення. Що вважає рідною українську мову переважає над кількістю українців, які там живуть. У Криму та Харківській області домінує населення, яке послуговується російською мовою як рідною.

За даними соціологічного опитування у місті Києві найвищою популярністю користується російськомовна преса та передачі комерційних російськомовних радіостанцій.

Рецензована книга дає можливість дізнатися про стан забезпечення прав національних меншин і народів. Оpubліковано відомості про навчальні заклади, де викладають мовою або вивчають мову нацменшин. Про кількість друкованих видань та кількість годин телевізійних передач національними мовами, про число національно-культурних товариств в кожному регіоні. Прикметно, що в Дніпропетровській області росіяни та білоруси не мають своїх товариств, що, на думку авторів книги, свідчить про неповне забезпечення їх прав. Відзначається особливий статус російських національних організацій в Криму.

В праці докладно висвітлюється діяльність друкованих та ефірних засобів масової інформації, в регіонах, їх політична спрямованість, вказуються їх власники та засновники, джерела фінансування, характер видань (громадсько-політичні, рекламні тощо), популярність серед населення та інше. Огляд кожного регіону завершується загальними висновками та прогнозам перспектив його розвитку.

Рецензоване видання не позбавлене недоліків. Головний з них – відсутність єдиного підходу у наданні статистичних відомостей при висвітленні певних проблем.

Помилковим є твердження, що в грудні 1917 р. на I Всеукраїнському з'їзді рад у Харкові, Україну було проголошено республікою. Як відомо, Україну було проголошено народною республікою Третім універсалом Центральної ради 7 листопада 1917 р. у Києві на першому Всеукраїнському з'їзді робітничих і солдатських депутатів. У Харкові 11-12 грудня 1917 р. більшовицькі делегати, які залишили київський I Всеукраїнський з'їзд рад селянських, робітничих і солдатських депутатів у Києві 4-6 грудня 1917 р., об'єдналися з делегатами III з'їзду Рад Донецько-Криворізького басейну і проголосили Україну республікою Рад, оголосивши українську Центральну раду контрреволюційною організацією і поширивши на Україну декрети Ради народних комісарів Радянської Росії.

Не відповідає дійсності, що після перейменування в січні 1954 р. Кам'янець-Подільської області в Хмельницьку, обласний центр перенесли в м. Хмельницький. Нам, як вказано в книзі, залишалось м. Проскурів, яке було також перейменовано у м. Хмельницький.

Загалом, зміст рецензованого видання всебічно висвітлює стан розвитку та особливості кожного регіону України. Матеріали книги свідчать про існування проблем, які необхідно подолати, щоб зміцнити українську політичну націю і застерігають проти емоційного підходу при їх розв'язанні.